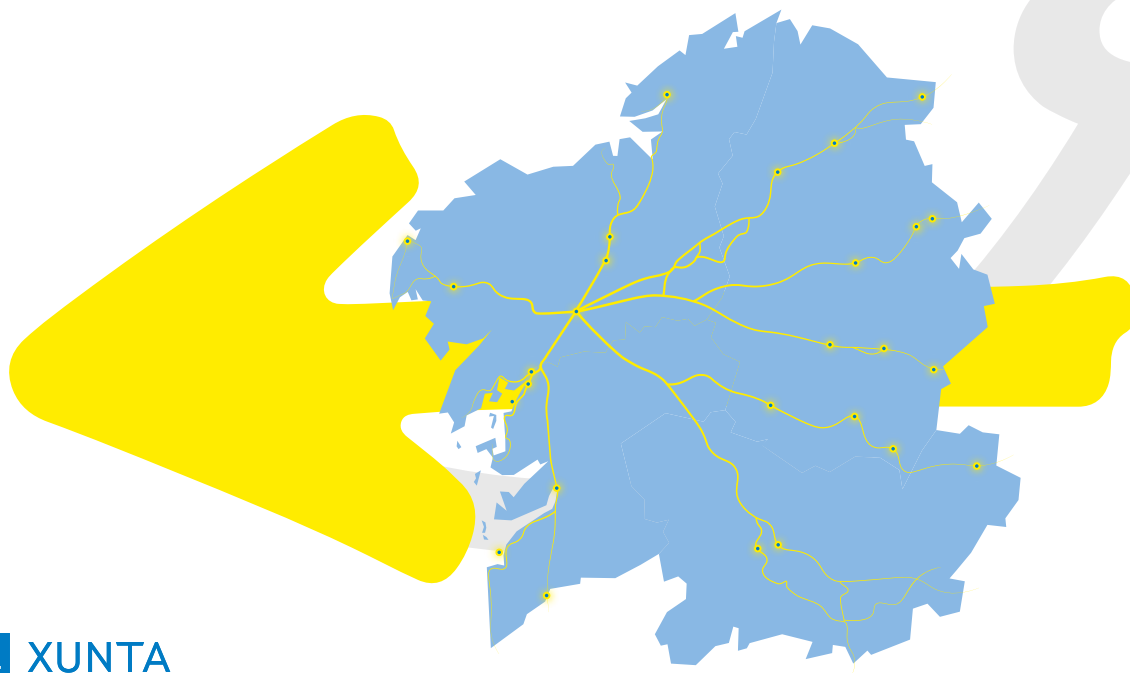

galicia

os 27 lugares con encanto do 2027 nos camiños de Santiago

XUNTA
DE GALICIA

Edita: TURISMO DE GALICIA

Producción: VERSAL COMUNICACIÓN S. L.

Textos: CRISTÓBAL RAMÍREZ

Fotos: JOSÉ SALGADO

DL: C 4-2024

Imprime: @@@

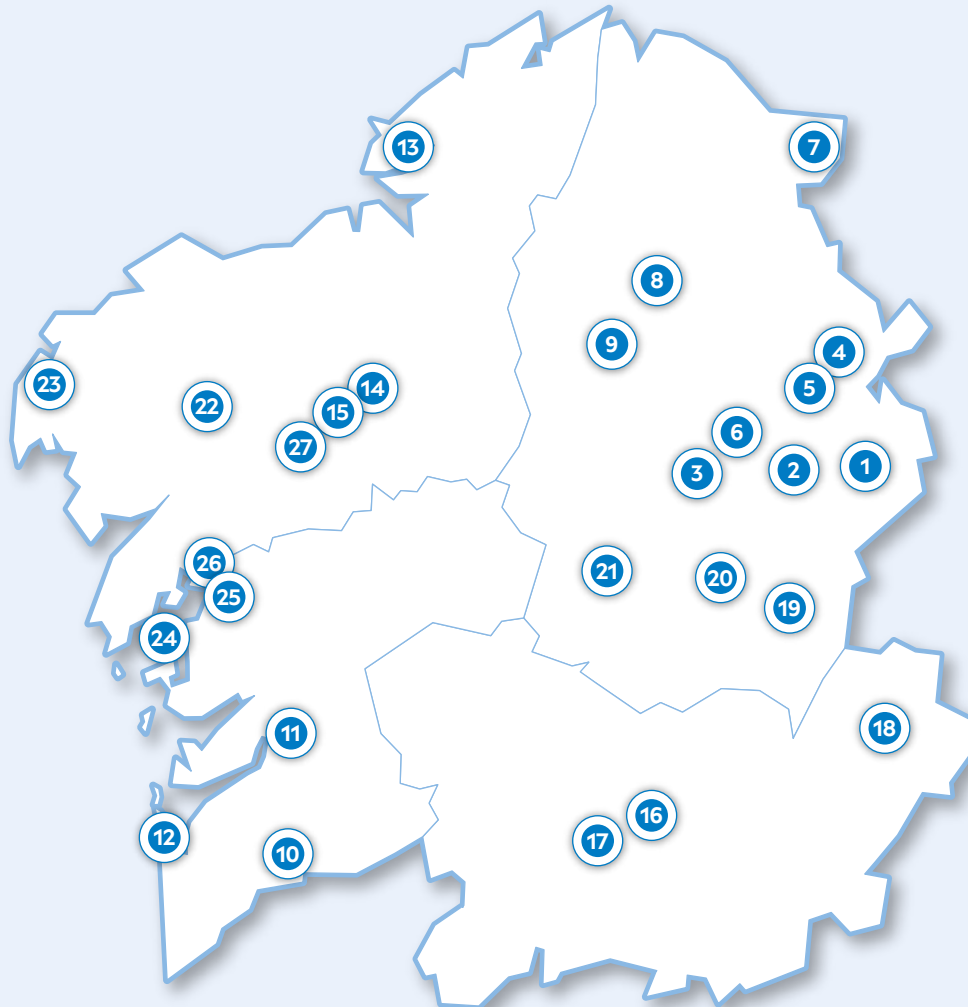
RUMBO AO 2027

O próximo ano santo é o 2027, e Galicia xa o está preparando. Para empezar, cun investimento de 140 millóns nos diferentes Camiños de Santiago, que se empregarán na mellora e conservación constante do propio firme, en promoción no resto de España e no estranxeiro, insistindo en que as rutas xacobeas encerran uns valores propios que as distingue de calquera percorrido sendeirista, ademais, por suposto, da súa milenaria historia. A defensa deses valores constitúe o eixo principal das actuacións no territorio por parte da Xunta de Galicia. O Camiño -ou mellor en plural, os Camiños- é coñecido en todo o planeta, e dos máis recónditos recunchos acoden cidadáns

desexosos de ser o protagonista desa experiencia en primeira persoa.

Tamén é certo que as rutas mostran monumentos grandiosos, como poden ser as catedrais de Tui ou Mondoñedo, por non citar a ponte da Ponte Maceira ou o mosteiro de Samos. E igualmente certo é que hai multitude de pequenos tesouros ante os que o peregrino ás veces a pasa rápido. Nas páxinas seguintes mostramos 27 deses pequenos tesouros que están aí, esperando a foto, o descanso ou a reflexión. Son os 27 lugares con encanto para o ano 2027, o seguinte ano santo que máis pronto que tarde estará aquí.

Xosé Manuel Merelles
DIRECTOR DE TURISMO DE GALICIA

- 1 Igrexa de San Xoán
- 2 Ferrería da Ponte
- 3 Barbadelo
- 4 A Proba de Burón
- 5 Hospital de Montouto
- 6 Castelo de Castroverde
- 7 Santuario de Arante
- 8 Álvaro Cunqueiro
- 9 Ponte de Sa
- 10 Ponte das Febres
- 11 A Canicouva
- 12 Illas Estelas
- 13 San Martiño de Xubia
- 14 Os Carrás
- 15 Ponte da Ulloa
- 16 Santa María a Real
- 17 Ponte de Vilanova
- 18 Ponte de Éntoma
- 19 Castelo de Torrenovaes
- 20 Castro de San Lourenzo
- 21 San Paio de Diomondi
- 22 Igrexa do Corzón
- 23 Igrexa de Morquintían
- 24 Cruceiro de Cortegada
- 25 Torres de Oeste
- 26 Brañas de Dodro
- 27 Santiago de Compostela

■ San Martiño de Xubia (Narón)

Os **27** lugares
con encanto
do **2027**
nos Camiños
de Santiago

Igrexa de San Xoán

Pedrafita do Cebreiro

Prodixio de equilibrio en Hospital da Condesa

Camiño Francés 154,329 km

Na alta montaña lucense desenvolveuse un estilo artístico que, desde logo sen romper co que entón mandaba na España cristiá, posúe unhas características propias. A mostra máis relevante desas igrexas humildes, con poucos perpiaños e moita cachotería humilde, é a do Cebreiro, pero en absoluto é a única. Por exemplo, aí está a veciña de Santo Estevo, un pouco máis adiante, en Liñares, e, tras subir o alto de San Roque, outra máis, escondida no medio das vivendas do núcleo de Hospital da Condesa.

Esta última parece estar a esperar ao peregrino, xa que no seu exterior ofrece un banco que desde a primavera a outono é sen dúbida o máis solicitado do Camiño Francés ao seu paso por

Galicia. Está á sombra da súa torre, a cal sen ser demasiado alta é un prodixio de equilibrio, dado que toda ela foi levantada en cachotería, con pedras tan pequenas que encaixalas e que se sosteñan máis parece un milagre que unha obra de enxeñería.

E por certo, se o peregrino non se detén e non rodea o edificio tampouco verá unha chaira no lateral contrario a por onde pasa. E é que aí se estende unha superficie que no seu tempo foi unha era de machucar. Ese espazo encerra moita historia local. A iso hai que engadir que o nome da localidade débese á existencia dun hospital de peregrinos do século IX, e a hospitalidade segue sendo un aceno de identidade local: aí abre as súas portas un albergue público.

Ferrería da Ponte

Triacastela

Triacastela aparece desde o alto, afundida nun pequeno e fértil val que é traballado desde a Prehistoria, a teor dos descubrimentos arqueolóxicos. Ao descender desde o Alto do Poio as casas parecen apertarse unhas contra outras. E cando a baixada acaba, no lugar de Ramil, o peregrino só distingue no alto a parte superior da torre neoclásica da igrexa, co campanario. Practicamente pasa ao seu lado e enfila a rúa medieval, por onde desde fai máis dun milenio pasan os camiñantes. E ao final desa rúa espéranlle dúas sorpresas. A primeira fórmana dous marcos que indican que se pode ir pola dereita (ou sexa, por San Xil) ou pola esquerda (por Samos e o seu mosteiro).

Parada e fonda de quen peregrinaba a cabalo

Camiño Francés 131,242 km

Escóllase o que se escolla, hai que botar unha ollada ao edificio da destra, pura cachotería que dá

un grande aspecto de solidez e equilibrio. É a antiga ferrería, que vista desde uns metros máis aló ten un certo aire de fortaleza, ao cal contribúe o tipo de portas, destacando o arco de medio punto da entrada.

No pobo coñécese desde o século XVI como a Casa da Ponte, e historicamente o seu uso foi tamén aloxamento de peregrinos. Era un punto de parada por parte dos que dispoñían de montura, que aproveitaban para repoñer forzas e comer.

Barbadelo

Sarria

Unha carballeira e unha igrexa

Camiño Francés 109,953 km

arria é unha localidade lucense coñecida hoxe en día non só en toda España senón en boa parte do mundo. É o punto preferido polos peregrinos para comezar a andar rumbo a Santiago, aínda que cada vez aumentan os que elixen lugares máis distantes do Camiño Francés, como O Cebreiro.

Seguindo o Camiño chégase á igrexa de Santiago de Barbadelo. O templo foi declarado monumento histórico artístico en 1976 e ben de interese cultural en 1980, e existen referencias xa do ano 874

ao mosteiro ao que pertenceu. En calquera caso, a igrexa ante a que se detén o peregrino é posterior: século XII. A tradición asegura que a casa nobre veciña, coñecida como O Mosteiro foi no seu día un hospital para os devotos que se dirixían a Santiago, aínda que é probable que se construíse sobre un anterior.

Ao descender e ir deixando a cidade atrás o camiñante vai poñer un pé diante do outro na Ponte Áspera, unha ponte do século XIII que permite salvar o río Celeiro, e acometerá un longo, aínda que nada penoso, ascenso por unha paraxe sen igual: a Fraga de Barbadelo, tamén coñecida como Ribeira de Cervos, unha carballeira saturada de historia.

Como curiosidade, o soado *Códice Calixtino* cita en dúas ocasións Barbadelo, o cal dá unha idea da súa relevancia.

A Proba de Burón

A Fonsagrada

Levantada, destruída a finais da Idade Media por unha rebelión de indignados labradores coñecida como Os Irmandiños e reedificada de novo por estes unha vez derrotados no campo de batalla, a fortaleza da Proba de Burón destaca no medio dun val moi fértil que xa foi habitado na prehistoria. Queda en pé unha das catro torres que posuía, todas ao redor dos quince metros de altura.

Ese é, sen dúbida, o elemento máis rechamante desa pequena localidade lucense que foi o centro da chamada Terra de Burón, pero o peregrino tamén pasa á beira de tres construcións que sen dúbida van chamar a súa atención. O máis simple pero non por iso menos elegante é un hórreo de clara influencia asturiana, non só polo seu

Castelo e igrexas mostran o seu antigo poderío

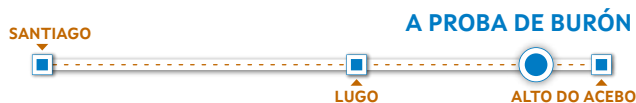
Camiño Primitivo 152,953 km

gran tamaño senón pola súa base cadrada. E os outros dous son templos.

Un destes é a igrexa parroquial, posta baixo a protección de Santa María Magdalena, e á súa vez aí resaltan dous

elementos: o acceso exterior ao campanario e a ábsida semicircular con canzorros que denotan a súa orixe románico. Curioso: na fachada o que queda dunha pedra armeira parece querer sobresaír. E a segunda igrexa, xa á saída do Camiño Primitivo, é a capela de San José, que denota a influencia do neoclásico.

Hospital de Montouto

A Fonsagrada

Montouto é un dos tres hospitais de peregrinos galegos que aínda cumprían a súa misión a principios do século XX, cando eran moi escasas as persoas que se dirixían a Santiago e aínda menos as que percorrían o hoxe chamado Camiño Primitivo.

As investigacións históricas permiten afirmar que é aí onde se unen os dous ramais que nacen antes da localidade da Fonsagrada: un cruza esta e marcha sen grandes desniveis por esas terras altas lucenses, e outro descende ao val da Proba de Burón e remonta. E ambos se atopan no Hospital de Montouto, un punto de parada de calquera peregrino. Quen veu pola Proba do Burón divisarano desde o alto, cun dolmen varias veces milenario sen cuberta coma se queira

Veciño dun dolmen milenario e unha capela

Camiño Primitivo 144,745 km

sinalar o comezo dese espazo que ten moito de mítico e algo mesmo de sagrado. Logo están as ruínas –rehabilitadas– do

hospital en si, agora coas augas que baixan da montaña canalizadas, obra non menor porque eran as que estaban a destruír o que sen dúbida é un monumento sen par.

Fronte a iso, nesa pequena chaira, alzouse posteriormente unha minúscula capela, pouco máis que un oratorio, en excelente estado. No interior, visible tras unha porta transparente, unha cruz e un Santiago Apóstolo acompañan o pequeno altar.

Castelo de Casterverde

Castroverde

Ás costas queda un dos múltiples sobre e baixa que caracterizan ao Camiño Primitivo. O seguinte porto de montaña está moi lonxe. O peregrino entra en Castroverde nunha zona ou ben chaira ou ben con ascensos e descensos curtos e de mínima pendente. Castroverde, fin de etapa, defínese como unha pequena e animada localidade que creceu á sombra da súa fortaleza medieval, cuxa torre de homenaxe segue atraendo a atención.

A ese castelo chégase pola rúa Fortaleza, unha rúa cada vez máis estreita e con edificios nobres, o último dos cales, con escudo na súa fachada, está pegado ás murallas do recinto poligonal, unhas murallas que chegan a alcanzar os tres metros.

A orixinalidade dos seus catro lados

Camiño Primitivo 121,261 km

No interior, sen impedimento para o acceso, destaca a súa alta torre, de grandes perpiaños de granito, e polos seus catro lados desiguais mostra unha cara diferente. Conforme as ve o peregrino, primeiro chámalle a atención unha curiosa xanela. Ao virar á esquerda descobre a porta, que, seguindo a tradición normanda, non se acha a nivel do chan senón elevada como medida de precaución ante un ataque. E cunha característica: traballada no lintel, a figura dun gaiteiro.

No seguinte lado resalta unha alta latrina, e no cuarto, unha dobre xanela que apunta a unha habitación para as damas deste castelo levantado no século XIV.

Santuario de Arante

Ribadeo

O santuario de Nosa Señora das Virtudes, na Ponte (Arante-Ribadeo) non o ve desde o alto o peregrino que percorre o Camiño Norte, pero case. O cal quere dicir que vai descender un tramo con respectable pendente, aínda que curto e nada fatigoso. E, en efecto, xusto ao cruzar a ponte que salva o río Lexoso álzase a igrexa. Máis pequena e mesmo menos alta que o parece desde a distancia, pero con moito máis encanto.

O peregrino pisa un territorio histórico, e lémbrolla unha placa que di que os veciños de varias parroquias próximas plantaron cara nese lugar ao exército do xeneral francés Fournier en 1809, na Guerra de Independencia. O feito lémbrese cada ano en maio.

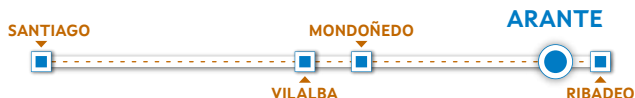
Un magnífico conxunto de pinturas murais

Camiño do Norte 178,037 km

O templo, que xa no século XIV atopábase en pé, presume de acharse en excelente estado.

Demóstrano as súas paredes brancas, os seus contraforte no testeiro, a súa sobria e elegante fachada, as súas dúas portas e o seu campanario. Pero o máis interesante espera no interior: un conxunto de pinturas murais que plasman diversos momentos da fuxida da Virxe María: fuxida a Exipto, coroación, ascunción aos ceos... E, ademais, é posible admirar esas pinturas de orixe descoñecida mesmo aínda que o santuario estea pechado.

MO LOS

MAGOS O FRESNEL

Álvaro Cunqueiro

Mondoñedo

Mirando para sempre á catedral

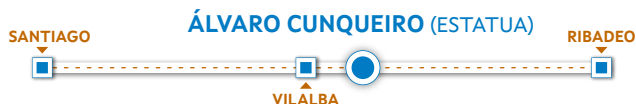
Camiño do Norte 157,900 km

Emblemático. Así foi en vida e seguindo sendo cando xa non está o escritor galego Álvaro Cunqueiro, nacido en Mondoñedo. Ou sexa, nunha cidade lucense que hoxe como onte forma parte do Camiño Norte, Patrimonio da Humanidade.

A ruta xacobeá pasou ante o mosteiro de Lourenzá, terra moi coñecida polas súas magníficas fabas, ascendeu suavemente e baixou para entrar en Mondoñedo por unha rúa de nome contradictorio: Casas Novas. É un nome tradicional, aínda que alí non só non hai casas novas senón xusto o contrario: a dereita e esquerda o peregrino vai deixando edificios cargados de nobreza.

E así desemboca na grandiosa praza que colle a catedral, palabras maiores, rodeada de vivendas máis humildes pero tamén con moita historia que se ven moito mellor, en conxunto, desde a reforzada porta do templo. Nesa praza foi axustizado o mariscal Pardo de Cella, un nobre medieval galego que plantou cara aos mesmos Reis Católicos. A súa rebeldía custoulle perder a cabeza, literalmente. Unha placa lembra o feito.

O Camiño Norte pasa, aí, ante a estatua sedente de Álvaro Cunqueiro, colocada en 1991 na esquina dun xardín tan pequeno como coqueto, mirando á catedral e, como din na localidade, controlando o paso dos peregrinos.

Ponte de Sa

Vilalba

O Camiño do Norte zigzaguea de maneira suave por unha zona chaira e vaise achegando a un bosque de ribeira, inseparable compañeiro do río Labrada. Chega un punto en que se impón cruzar esa corrente de anchura media e rápido discorrer nos meses de choiva. Ese cruzamento lévase a cabo por unha ponte estreita pero moi longa. E é esa lonxitude a que se converte en mostra de que, en efecto, o río en absoluto leva sempre o pouco caudal do estío, senón que se estende de maneira mesmo asombrosa. Por suposto, o paso sempre é seguro.

A orixe desta obra que forma parte do vello Camiño Real hai que buscalo na Idade Media, aínda que tivo a sorte de gozar de varias

O amigo do río Labrada

Camiño do Norte **109,501 km**

rehabilitacións. A súa descrición inclúe dicir que consta dun só olo central, pero tamén de aliviadoiros

laterais precisamente para que o conxunto en si non sufra durante as habituais crecidas outonais e invernaís. Eses vans son de medio punto excepto o olo, o cal non pode ocultar que é lixeiramente apuntado, e iso, á súa vez, denota o gusto por esa arte gótica tan escasa como valorada en Galicia. E un último detalle: o chan da ponte está empedrado.

Ao fondo, os alombados montes de San Ramón, fronteira administrativa co municipio de Guitiriz.

Ponte das Febres

Tui

Coñéceselle como Ponte das Febres porque aí enfermou de morte San Telmo. E está dentro do municipio de Tui, porta de entrada histórica a Galicia do Camiño de Santiago procedente de terras portuguesas. Trátase dunha obra cun só arco que salva o río San Simón e tan pequena como entrañable, levantada no medio dunha paraxe boscosa. O peregrino, que descendeu un outeiro e atópase de súpeto nese lugar tan unido á historia local e ao Camiño Português.

Di a historia que pouco antes da Semana Santa de 1246 San Telmo, hoxe en día patrón de Tui, estivera predicando nas proximidades desta cidade. Con febre alta que todo apunta a que era paludismo, regresou á catedral tudense,

O lugar onde enfermou San Telmo

Camiño Português 112,670 km

predicou ata o domingo de Pascua. Máis tarde, chegando á Ponte das Febres (levantado no século

XII) deu marcha atrás porque sabía que o seu estado impediríalle avanzar. E en Tui faleceu.

Despois de deixar ás costas a Ponte das Febres, cunha placa que explica o significado o lugar e unha cruz pétrea, ao saír do bosque queda á esquerda a igrexa de Ribadelouro e, sen desviarse do itinerario xacobeo, atopará varias cruces agrupadas (coñecidas popularmente como calvario, aínda que en realidade formaron parte no seu día dun viacrucis e algunhas foron agrupadas aí) e a medieval ponte de Orbenlle ou da Madalena.

A Canicouva

Pontevedra

Unha subida cun firme de centos de anos

Camiño Portugués 76,950 km

O peregrino cruzou o que sen dúbida é a mellor ponte do Camiño Portugués: a de Ponte Sampaio, á saída de Arcade (concello de Soutomaior) e chegando ao municipio de Pontevedra, que entrou na historia por ser o escenario dunha decisiva batalla que durou dous días en 1809 entre os soldados de Napoleón e as tropas e veciños dos lugares próximos. A batalla, por certo, puxo fin a varios meses de ocupación francesa do territorio galego.

A ruta xacobeá discorre entre casas, sobe, baixa e cruza outra ponte, esta de reducidas dimensións, que permite salvar o río Ulló. E aí comeza un tramo ascendente e longo simplemente marabilloso, chamado A Canicouva.

O esforzo que hai que facer, que por outra banda tampouco é nada que non poida acometer calquera persoa, queda compensado polo tramo varias veces centenario que percorre o camiñante. Os puídos bloques graníticos que pisa aínda conservan marcas dos carros que, tirados por vacas ou bois, noutros tempos subían con lentitude e dificultade esas pendentes. Á dereita queda, moi encaixado, o arroio Cacheiro, cun estirado e magnífico bosque autóctono.

Por suposto, e como Pontevedra esténdese ao nivel do mar, espera logo unha baixada, con parada na pequena e entrañable capela de Santa Marta co seu típico cruceiro ergueito no ano 1617.

Illas Estelas

Nigrán

Aínda que historicamente quen percorría o Camiño Portugués entraba en Galicia cruzando o río Miño á altura de Tui, en tempos recentes a potenciación do chamado Camiño Portugués da Costa converteuse nun imán para aqueles que se dirixen andando ou en bicicleta á catedral de Santiago, meta de todos as rutas xacobeas.

O incremento constante no número de peregrinos por ese itinerario ten unha explicación sinxela: as impresionantes vistas sobre o mar. En efecto, comezando na localidade da Guarda, ao pé do gran castro de Santa Trega, o Camiño Portugués da Costa marcha en paralelo a un océano Atlántico que xamais defrauda e sempre se mostra espectacular,

Compañeiras das Cíes

Camiño Portugués da Costa

cunha costa chea de arrecifes e illotes. Pasa logo Oia, co seu mosteiro noutros tempos de monxes-soldado, e cando esa costa fai un xiro á dereita, á altura dun faro, vai quedar aos pés a histórica Baiona e, ao fondo, facendo compañía ás coñecidas Cíes, dúas illas menos famosas pero espectaculares. Son as Estelas, de Dentro e de Fóra, maior a primeira que a segunda, e practicamente rodeándoas, un conxunto de arrecifes coñecidos como As Serralleiras. Unha e outra son territorio virxe para o turismo e gozan dunha gran fama pola súa gran riqueza marisqueira.

San Martiño de Xubia

Narón

Un sartego medieval nun templo románico

Camiño Inglés 103,093 km

San Martiño de Xubia foi un mosteiro dúplice levantado en tempos da arte románica. Iso quere dicir que albergou a monxes e a monxas. Non hai xa comunidade relixiosa entre esas paredes, que se manteñen en pé dignamente. De todo o conxunto –templo, dependencias cenobitas e cemiterio– emana unha atmosfera con certo misticismo, que dalgunha maneira complementa os elementos artísticos, entre os que destacan os tres magníficos ábsidas románicos.

O peregrino non o atopa de golpe. Está a percorrer o municipio de Narón moi pegado á beira da ría de Ferrol, que aquí comeza a perder anchura ata fundirse co río principal que lle dá vida, o Grande de Xubia. Non, o peregrino non

ten de súpeto ante os seus ollos o muro e a torre do século dezaioito da igrexa, senón que vai descendendo e primeiro intúe que alá ao fondo hai algo que sae do normal, logo inúndao a impresión de que os edificios se levantan, coma se saísen da terra.

E xorde a dúbida, como sempre que se atopa unha obra desas características: entrar no atrio ou non. Debe facerse. Desde logo, non vai ver a entrada ao túnel que a tradición di que foi construído para trasladar aos presos ata unha picota próxima. Está á dereita tapada por un manto vexetal. Pero o que si chamará a súa atención nun sartego antropomorfo medieval exposto alí mesmo, ao aire libre. Por si só xustifica a visita, que debe ser aproveitada para admirar a fachada da igrexa.

Os Carrás

Ordes

Un tramo medieval

Camiño Inglés 24,119 km

O peregrino deixou atrás a ponte varias veces centenario de Pereira, virou á dereita e por un camiño de terra que cada vez se estreita máis se internou nun bosque de piñeiros. E os piñeiros van deixar paso a especies de ribeira e a carballos. O Camiño Inglés é agora un carreiro

que cruza un arroyo minúsculo e comeza un suave ascenso que leva ao visitante ata o lugar de Os Carrás, citado polo pai Sarmiento cando se desprazou ao norte desde Santiago. E aí comeza un ascenso

marabilloso de tan só 450 metros, pero que queda gravado na retina.

Esa subida dos Carrás carece de dificultade debido a que a pendente é moi moderada, e viu como a baixada de augas, que sempre dificultaba o paso en tempos de choivas, agora foi canalizada con gran discreción e respecto pola contorna. É medio quilómetro escaso por unha típica corredeira galega nun nivel inferior ás terras que a rodean, o que se chama unha "corredeira". De novo os carballos van ser os vixiantes e compañeiros nese tramo que está considerado medieval, e o peregrino pon un pé tras outro xusto onde o puxeron outros chegados do norte de Europa fai máis de seiscentos anos.

Ponte da Ulloa

Oroso

Unha ponte que xa cruzou o pai Sarmiento

Camiño Inglés 16,884 km

O Camiño Inglés chega ao final de etapa inmediatamente anterior a Santiago. É dicir, a Sigüeiro. E co núcleo urbano ao fondo vai perder de vista porque se introduce nun bosque. Son poucos metros, pero dunha gran beleza, e están considerados medievais ou, quizais, do principio da Idade Moderna.

Un firme que non se tocou durante séculos conduce a unha ponte totalmente rehabilitada. É o de Ulloa, que figura en textos do século XVIII, aínda que a obra actual sexa posterior.

Un pouco máis adiante finaliza ese tramo e o Camiño, sempre de terra e moi bo coidado, ofrece outra sorpresa: o denominado Paseo dos Peregrinos Ilustres, e que conforma unha fileira

de placas no chan, nun espazo especialmente deseñado para elas. Cada unha lembra a un peregrino que pasou por alí en tempos pasados, e así, por esta orde, están inmortalizados Margery Kempe (a primeira muller británica que percorreu o Inglés –polo menos, que se saiba–, cando o calendario marcaba o ano 1417), o bispo húngaro János Zádori, o príncipe italiano Cosme III de Medici, o emperador Carlos I de España e V de Alemaña, o cabaleiro suízo Heinrich S. von Zug, o bispo británico Walter de Gray e o alcalde irlandés James Rice.

A mencionada Margery Kempe ten, ademais, unha estatua no inicio da ponte que salva o Tambre, e que ela cruzou á ida a Santiago e á volta para embarcar na Coruña.

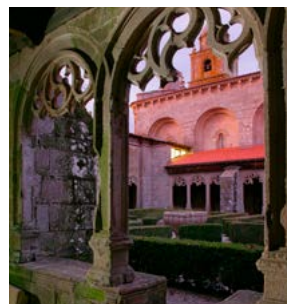
Santa María a Real

Xunqueira de Ambía

A Vía da Prata ou Camiño Mozárabe bifúrcase na Gudiña, pouco despois de entrar na provincia de Ourense. Quen siga o ramal situado máis ao norte (coñecido historicamente como A Verea Vella) vai descender cara ao fondo da gran chaira da Limia para entrar na localidade de Xunqueira de Ambía. Xa as primeiras edificacións, veciñas de gando vacún que pasta ao aire libre tranquilamente, permiten notar que zumegan nobreza e historia nesas paredes e galerías. Tras un suave ascenso o Camiño gaña en anchura no centro da vila, dominada pola enorme mole da excolexiata de Santa María a Real, a cal mostra unha moi rica decoración de arcos cegos nun lateral, rematando de maneira elegante os contrafortes. Trátase dun edificio que non pode ocultar as súas orixes nos

Un sólido templo cun pombal encima

Vía da Prata ou Camiño Mozárabe 128,773 km

tempos medievais en que mandaba a arte románico, século XII, aínda que o notable cruceiro que se alza nunha esquina é máis recente. Pero se ese lateral non deixa

indiferente, a fachada reclama non só foto senón unha parada para admirar todos os seus matices, desde os tres vans ata a cornixa con funcións de tornachuvias profusamente decorada e a porta principal con arquivoltas. Claro que o máis imponente é a torre co campanario, este último do XVIII. E unha curiosidade: sobre o tellado do templo, declarado monumento nacional en 1931, álzase un pombal.

Ponte de Vilanova

Allariz

Allariz é unha poboación cunha gran carga histórica. O peregrino que percorre polo ramal máis meridional a Vía da Prata ou Camiño Mozárabe cruzará a localidade polo centro, pasando ante a marabillosa igrexa posta baixo a advocación do Apóstolo Santiago. E seguindo as vieiras que vai atopar incrustadas no chan descenderá co fin de cruzar o río Arnoia. Esa parte da localidade chámase Vilanova, e o primeiro que sorprende é un enorme cruceiro levantado sobre tres chanzos e coa cruz e as figuras moi traballadas. Foi construído no século XVI como unha ofrenda á divindade para que protexese Allariz da peste.

Por ese chan que non é de asfalto senón de grandes laxas de granito e que data do século

Románico nunha vila que desborda arte

Vía da Prata ou Camiño Mozárabe 128,622 km

XVIII introducírase nun túnel vexetal deixando á esquerda unhas instalacións deportivas. Á man contraria álzase a igrexa de Santa María, coa súa sobria fachada do

século XVIII que ata ten un aspecto de fortaleza (moi interesante a porta lateral) e un cemiterio cunha evidente monumentalidade. E así chega á gran ponte de Vilanova, cuxas orixes hai que buscalas no románico, aínda que non falta quen se refira ao período en que as lexións romanas estiveron en Galicia. Mostra dous grandes arcos.

Ponte de Éntoma

O Barco de Valdeorras

Despois de subir sen grandes pendentes, un desvío convida a baixar polo Camiño Real cara á aldea de Éntoma, que viu como era revitalizado toda a contorna do Camiño de Inverno. Moita vivenda tradicional e todas as pequenas rúas con nome visible.

Esa cálida acollida vese aumentada cando se chega á parte máis baixa. Xa desde antes, tanto no verán como, lóxico, moito máis claramente no outono e inverno, o peregrino vai escoitar o ruído dun río que baixa de maneira brusca, precipitada e con gran beleza dividindo a aldea en dúas. Ese río é o Galir.

Isto xa o sabían hai séculos, e no XVII construíuse unha ponte formada por un só arco de medio

Nun vello Camiño Real

Camiño de Inverno **218,235 km**

punto. E botouse man do material da zona: laxas de lousa e enormes pedras sen labrar xunto con outras pequenas de tons

avermellados, isto último algo que é típico da zona. No 2016 a ponte viviu unha remodelación completa e coidadosa que o deixou como está.

Na seguinte pequena subida queda á dereita a igrexa local, onde dúas cousas chaman a atención: de novo os seus tons avermellados e a magnífica porta de madeira. O edificio, carente de ornamentación fóra do campanario, reverte orixinalidade.

Castelo de Torrenovaes

Quiroga

Un palacio nas alturas

Camiño de Inverno 174,648 km

Durante moitos quilómetros, o Camiño de Inverno é veciño dun río Sil que pode presumir de anchura. Atrás quedou a elevación que hai que subir despois de Montefurado e o correspondente descenso, e de súpeto a ruta inclínase cara arriba. Non moitos metros, certamente, pero deses inesquecibles porque conducen a unha aldea construída aos pés dun castelo. O peregrino áchase en Torrenovaes, pouco antes de alcanzar a vila de Quiroga.

Vivendas tradicionais cento por cento, con moita cachotería e levantadas, como a fortaleza, nun alto onde fai dous mil anos construíuse un castro. A destacar o pequeno templo escondido entre as vivendas. O castelo e o

palacio construídos no máis alto son hoxe unhas maxestosas ruínas nas que flota unha lenda medieval cun misterioso ermitán que habitaba os arredores. É posible acceder ata eses muros.

Despois o Camiño de Inverno busca o Rego do Castelo, un río de rápida baixada, para acometer un tramo desa ruta xacobeá que algúns consideran o máis bonito de todos, por un camiño que está tal cal fai centos de anos, coas marcas dos carros nas rocas que forman parte do chan. Acacias, aciñeiras e sobreiras o ennobrecen, así como grandes pedras amontoadas: é o que queda dunha explotación de ouro datada en tempos da presenza romana no territorio.

Castro de San Lourenzo

A Pobra do Brollón

Pura natureza. Esa é a definición máis exacta do Camiño de Inverno ao seu paso polo concello lucense da Pobra do Brollón. As típicas corredeiras galegas convidan a imaxinar que o tempo non avanzou. Algunha, con pasais ou pedras colocadas estratéxicamente para que as augas da choiva, en descenso, non impidan o paso. Así se alcanzan as ribeiras dun río nunca dócil, con rápidos aquí e alá e de anchura respectable. É o Saa, que se retorce en meandro tras meandro. O Camiño aí continúa de fronte, sen facer caso da ponte, e é, loxicamente, chairo, porque acompañará á corrente durante un bo treito. E onde forma un espazo amplo ofrece un carreiro que conduce, tras moi poucos minutos, a unha pequena elevación escavada. E é que ese outeiro é unha aldea prehistórica, o

A pegada da minería romana

Camiño de Inverno 146,211 km

castro de San Lourenzo, que ano tras ano vai desvelando os seus segredos aos arqueólogos.

O visitante verá os edificios que saíron á luz, entre eles os que conforman unha necrópole medieval ao redor da antiga capela posta baixo a advocación do santo que presta o seu nome ao lugar. Distinguirá sen problema o dobre sistema de fosos e contrafosos. Trátase, en suma, dun emprazamento que tamén estivo ligado ás numerosas explotacións mineiras que levaron a cabo na zona as lexións romanas.

San Paio de Diomondi

O Saviñao

Necesitaba unha mellora e a intervención da Xunta de Galicia, non moi afastada no tempo, recuperou de maneira espectacular o que foi o palacio dos bispos de Lugo, pegado á sen par igrexa de San Paio de Diomondi. O camiñante chegou ata aí percorrendo unha zona cento por cento rural, e, antes de descender ata o río Miño por unha paisaxe que nunca esquecerá, sen dúbida vaise deter ante este monumento nacional desde 1931.

Aínda que o enclave xa aparece citado no século VIII, a obra que ve o peregrino é puro románico e acabouse a principios do XIII. Resulta moi difícil resaltar un elemento arquitectónico sobre calquera outro, pero seguro que os ollos se van á porta principal, cunhas grandes arquivoltas

Un palacio convertido en albergue

Camiño de Inverno **112,798 km**

e catro arcos de medio punto. Chama tamén a atención as columnas en que se apoian eses arcos,

xa que están construídas en mármore do país. Tampouco os capiteis pasan desapercibidos, mostrando centauros, cans e animais diversos, e mesmo unha cabeza humana nun lateral. A igrexa mostra unha soa nave, que acaba nunha ábsida dividida á súa vez en dous tramos.

Por certo que o palacio onde veraneaban os bispos lucenses, a carón da igrexa, é hoxe en día un albergue público. A panorámica, impresionante.

Igrexa do Corzón

Mazaricos

Fisterra e Muxía son e eran dous polos de atracción, alá na fin da terra coñecida, nos momentos de esplendor das peregrinacións medievais, aínda que esa atracción afunde as súas raíces moito antes. Foron moi numerosas as persoas doutros lugares e países que quixeron contemplar o Atlántico desde esas dúas aldeas mariñeiras, e tanto a documentación escrita, como a tradición, como a arqueoloxía non deixan lugar a dúbidas.

Desde Santiago sóbese a unha zona amesetada que se cruza en busca de referencias xeográficas. Unha delas é a igrexa de San Cristovo de Corzón, no concello de Mazaricos. O peregrino avanza en suave descenso e paso a paso comprobará que entre as cruces do cemiterio dá a impresión de

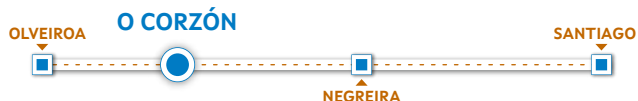
Presumindo de campanario exento

Camiño de Fisterra e Muxía 38,890 km

que se eleva outra de maior altura. En efecto, hai aí un típico cruceiro con pousadoiro (unha especie de mesa na que

se coloca o féretro antes de darlle o último adeus) que comparte espazo non só co templo senón tamén co campanario, unha notable obra artística que está exenta, separada da igrexa. Esta, nun nivel inferior, mira ao poñente. É dicir, o peregrino ve o testeiro, a súa parte de atrás, e se quere contemplar a sinxela fachada terá que darlle a volta. As orixes do edificio, como mostran os capiteis do interior, procede buscalos no século XIII.

Iglesia de Morquintián

Muxía

O sentimento relixioso, tan presente na alma galega ao longo da historia, é o que explica que en lugares recónditos e que parecían inaccesibles levantaranse templos xa desde tempos case inmemoriais. Compróboo quen percorre o Camiño de Fisterra e Muxía, que despois de deixar Lires –onde tamén hai unha igrexa– se interna nun monte e por un territorio case chairo atopa un elegante cruceiro veciño dunha fonte. É dicir, está a entrar na aldea de Morquintián, onde lle espera outra fonte e un lavadoiro granítico, tradicional, como quedan poucos. Unha pequena xoia que en absoluto oculta a grande igrexa románica cun campanario ao que se accede desde o exterior. O edificio é parada obrigada, enténdase de arte ou non.

Baixo a mirada dun león

Camiño de Fisterra e Muxía

Os ollos non saben onde ir. Quizais se fixen no corpo do león coa boca entreaberta e dentes de respectable tamaño que sobresaen do tellado, sobre o cal foi colocada

unha cruz. Quizais se fixen nos contrafortes, ou quizais o fagan na fachada medieval, como medievais son os canzorros que sosteñen o saínte dese tellado.

A fachada mostra tres elementos interesantes: un arco de medio punto na porta, o grande óculo na parte superior e, arriba de todo, un *agnus dei* deitado cunha cruz antefixa sobre el.

EDICINA PARROQUIAL DE SANTO ESTEVAO DO MONTE SANTAN

Cruceiro de Cortegada

Arte no Parque Nacional das Illas Atlánticas
Ruta do Mar de Arousa e Río Ulla

Remontar a ría de Arousa e o tramo final do río Ulla é tamén percorrer o único viacrucis fluvial do mundo. Unha idea de 1964, cando as peregrinacións a Santiago eran algo moi marxinal e esquecido polo mundo enteiro. Pero un grupo de entusiastas moveron os seus contactos na Administración para mediados dos anos sesenta do século pasado e lograron o que parecía imposible: un gran conxunto de típicos cruceiros galegos en illas e ribeiras.

O primeiro deles áchase medio oculto pola maleza no máis alto dun illote chamado Malveira Grande. Non é posible a visita nin tampouco cortar esa vexetación, debido a que Malveira Grande (do mesmo xeito que a súa irmá menor, Malveira Chica) forma parte do Parque

Nacional das Illas Atlánticas e, ademais, está radicalmente prohibido poñer un pé nela: a natureza debe crecer sen intervención humana.

Pero no segundo cruceiro as cousas cambian. Segue estando no parque nacional, pero si é posible desembarcar, co correspondente permiso, na illa que o acolle: Cortegada. Ese desembarco lévase a cabo nun peirao situado no sueste, mentres o cruceiro atópase na punta norte, illado no medio da auga cando sobe a marea. Ou noutras palabras, hai que dar ese magnífico paseo bordeando sempre a ribeira e deixando atrás a aldea abandonada hai moitos decenios ata alcanzar o punto desde o que se divisa e chamado punta Corveiro.

Torres de Oeste

Catoira

O anaco da ribeira do río Ulla onde se levantan as Torres de Oeste entra na historia desde tempos prehistóricos debido a que alí foi construído un castro, e sobre el un bispo chamado Cresconio ordenou levantar unha fortificación de carácter defensivo. O porqué sábese: para impedir os ataques dos terribles normandos, que remontando o río chegaban sen graves contratempos ata Iria Flavia, á beira de Padrón, e entón tiñan expedito o paso ata Santiago.

E en efecto, alí acabáronse construíndo sete torres –o Castellum Honesti– e unha capela. O aspecto actual do conxunto emana da reconstrución que levou a cabo un arcebispo aínda hoxe popular en Galicia, chamado Xelmírez

O recordo dos viquingos

Ruta do Mar de Arousa e Río Ulla

(a capela é obra súa), e que viviu nos séculos XI e XII, e cuxo palacio abre as súas portas á beira da catedral compostelá.

Como dobre anécdota, en 1946 unha consolidación das torres e do templo evitou que todo viñese abaixo, e a finais dos anos sesenta do século pasado estaba previsto que a gran ponte que se estende ao seu lado pasase por encima delas, algo que por suposto non se levou a cabo. O primeiro sábado de agosto celébrase nas Torres de Oeste unha romaría viquinga de longa tradición e declarada Festa de Interese Turístico Internacional.

Brañas de Dodro

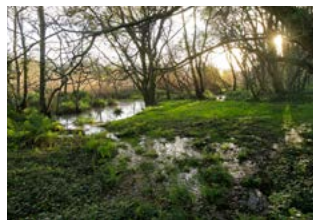
Dodro

Di a tradición que unha barca de pedra transportou desde Terra Santa o corpo sen vida do Apóstolo Santiago, remontou a ría de Arousa e o tramo final do río Ulla que a alimenta, e detívose en Padrón. É dicir, foi sorteando as marismas de Dodro, que quedan á esquerda, ás que se referiu tanto o pai Sarmiento no século XVIII como a gran poetisa galega Rosalía de Castro na seguinte centuria.

Hoxe en día quen remonta a ría e o Ulla segue a ter aí esa enorme extensión que cruzan pequenos arrosios. A esas marismas denomínaselles brañas, e con ese nome son amplamente coñecidas en toda unha extensa comarca. Como sabido é tamén que a mencionada Rosalía de Castro residiu nun pazo

Unha paraxe de gran valor ecolóxico

Ruta do Mar de Arousa e Río Ulla

próximo –onde, sexa dito de paso, deu a luz aos seus xemelgos– cuxas dúas torres foron puntos de vixilancia

ante as invasións normandas, e onde tamén escribiu versos publicados logo no volume *En las orillas del Sar*. E o Sar é o principal afluente do Ulla, ao cal verte as súas augas xusto ao comezo de Padrón nun lugar simbolicamente chamado O Paraíso, e con Pontecesures á vista xa na ribeira hoxe pontevedresa.

En calquera caso, traxecto que non admite comparación con ningún outro do planeta, sinxelamente.

Santiago de Compostela

Meta de todos os Camiños

KM 0

A meta de todos os Camiños de Santiago foi, é e será a catedral de Santiago de Compostela. Por suposto que o peregrino deixaría atrás lugares belos, inesquecibles e mesmo ata emocionantes, pero o destino é a basílica que garda e venera os restos humanos dun dos doce apóstolos de Cristo. A meta é tamén o Pórtico da Gloria en si, a grande obra do románico español, sen dúbida unha das mellores do mundo e que data do século XII, agora recuperada a súa policromía e visitable. O é igualmente esa praza sen igual, a do Obradoiro, que hoxe en día converteuse en punto de encontro de centos de miles de peregrinos un ano tras outro e na cal todos se fan unha foto co inigualable pano de fondo definido pola magnífica fachada barroca que

se tardou en levantar case cen anos. É meta e destino a capela -cuxas orixes procede buscalos no século XI- da Corticela e o esmoleiro dos tempos do románico á esquerda o altar maior. E, por suposto, o final é ese abrazo simbólico ao Apóstolo e a visita á arca de prata, decimonónica, que acolle os ósos de Santiago. E se é ano santo, como será o 2027, o paso pola Porta Santa, embelecida desde o século XVII con doce figuras que proceden do coro medieval do santuario ao que todo o mundo quere chegar.

